

SOCIALNO-EKONOMSKE IN PROSTORSKE FUNKCIJE NARODNOSTNE
POMEŠANOSTI SLOVENCEV KOT MANJŠINE V SOSEDNJIH DRŽAVAH TER
MADŽAROV IN ITALIJANOV V SR SLOVENIJI

Vladimir Klemenčič *

Po drugi svetovni vojni, zlasti po mednarodni konferenci o evropskih manjšinah v Trstu leta 1974, posvečajo v zahodni Evropi problemu narodnostnih manjšin vse večjo pozornost. Ta pa ni namenjena le vprašanju kulturne in jezikovne identitete, temveč položaju manjšin v socialno-ekonomskih procesih in preobrazbi njihovega prostora poselitve, še posebej pa v odvisnosti le-tega od razvoja širšega evropskega prostora.

Ta prizadevanja na področju raziskovalnega dela so v ozki povezanosti s hitro družbeno-ekonomsko preobrazbo statične klasične agrarne družbe v višje razvito fleksibilno urbano družbo in njej ustreznega tipa prostora. S tem je povezana blagovna menjava med sosednjimi državami, pa tudi državami širšega evropskega prostora v okviru EGS in s tem tudi na območju dežel Alpe-Jadran. Pri tem je v ospredju tudi težnja po spreminjanju meje iz črte pregrade v črto povezovanja, ki naj omogoča in pospešuje tokove blagovnega in osebnega prometa ter informacij med evropskimi državami.

Ob iskanju premagovanja meje kot ovire za povezovanje družbenega razvoja, narodov in kultur različnih držav, pa sta se pokazali kot dediščina zgodovinskega razvoja ob nastajanju nacionalnih držav dve oviri. Prva je posledica v preteklosti v državne okvire zaprtega gospodarstva, s čimer je bilo povezano zanemarjanje in zaostajanje gospodarskega razvoja obmejnih območij. Kot druga ovira pa je slaba prometna infrastrukturna opremljenost političnih meja za nemoteno komunikacijo in povezovanje vseh oblik družbenega življenja med obmejnimi območji dveh ali več sosednjih držav, saj je v pogojih v državo zaprte ekonomije in bolj ali manj zaprte meje, najbolj ogrožen obstoj narodnih manjšin. Pri tem pa se kaže še tretja ovira, ki se izraža v zapostavljanju jezika in kulture narodnostnih manjšin in njihovega socialnega položaja.

Ker meje, ki so nastale v drugi polovici 19. stoletja in zlasti po prvi svetovni vojni, v veliki meri prečkajo narodnostno mešana območja ali pa tudi homogena z narodom sosednje države kot manjšino poseljena območja, se je zlasti v zadnjih dveh desetletjih odprlo vprašanje nadaljnjega obstoja in funkcije jezika ter kulture obmejnih narodnostno mešanih območij.

* dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, A škerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

Vse bolj prodira spoznanje, da je z odpiranjem meja nujno povezano tudi pospeševanje gospodarskega razvoja obmejnih območij in zagotavljanje narodnostnih pravic manjšinam na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v njihovem prostoru poselitve.

Skoraj celotno obmejno območje na obeh straneh jugoslovanske meje na območju Slovenije s sosednjimi državami je narodnostno mešano ozemlje. Italijanska narodnost je pomešana s slovenskim večinskim narodom na obmejnem območju Severne Istre ob italijanski meji, madžarska narodnost pa s slovenskim večinskim narodom v Prekmurju ob madžarski meji. Slovenci kot manjšina na pomešano žive z madžarskim večinskim narodom na obmejnem območju sosednje Madžarske, z večinskim avstrijsko-nemškim narodom na Štajerskem in Koroškem v sosednji Avstriji ter z avstrijsko-nemško in furlansko narodnostno manjšino in italijanskim večinskim narodom v Kanalski dolini, Reziji, Beneški Sloveniji, na Goriškem in Tržaškem v sosednji Italiji.

Zaradi tega smo v geografiji posvečali proučevanju problemov narodnostne pomešanosti že doslej veliko pozornost. Že več kot dvajset let skupaj z raziskovalci in njihovimi institucijami slovenske narodnosti v Italiji in Avstriji proučujemo probleme spreminjanja poselitve ter socialnih in ekonomskih sprememb narodnostno mešanih in s Slovenci poseljenih območij v sosednjih državah, pa tudi v Sloveniji. Pri teh raziskavah se je pokazalo, da je potrebno proučevati funkcijo narodnostnih manjšin v obmejnih območjih v sklopu celotnega kompleksa družbeno gospodarske preobrazbe dveh sosednjih držav, njihovega poselitvenega prostora, gospodarskega in družbeno-političnega povezovanja Avstrije, Italije ter Madžarske z Jugoslavijo in še posebej na nivoju povezovanja med obmejnimi deželami, regijami in republikami, ter v sklopu tega med ožjimi in narodnostno pomešanimi območji v SR Sloveniji in sosednjih dežel in regij.

Raziskave posameznih narodnostno mešanih območij vzdolž jugoslovanske meje na območju SR Slovenije so pokazale, da se je položaj in funkcija narodnostnih manjšin v primerjavi s stanjem pred tridesetimi leti bistveno spremenil. Vsa narodnostno mešana območja je zajela hitra socialno-ekonomska preobrazba, tako socialno-ekonomske strukture kot podobe, strukture in funkcije njihovega poselitvenega prostora.

Na vseh obmejnih območjih je ob spreminjanju socialno-ekonomske strukture prebivalstva moč spremljati stagnacijo ali pa celo nazadovanje števila prebivalstva ob hkratnem hitrem nazadovanju deleža kmečkega prebivalstva. To moremo pripisati odpiranju meja tokovom blagovnega in osebnega prometa ter informacij in s tem povezanega pospešenega gospodarskega razvoja. V okviru procesa odpiranja meja in gospodarskega pospeševanja obmejnih območij, ki je spremenil obmejna območja iz agrarnih v polurbana in iz etnično pretežno homogenih ter z manjšinami poseljenih območij v narodnostno mešana obmejna območja, sledimo ob tendencah zmanjševanja števila pripadnikov narodnostnih manjšin izboljševanju njihove socialne strukture. Te tendence seveda niso povsod enake in se odpirajo vprašanja, v kolikšni meri in kako učinkujejo na družbeno-ekonomsko preobrazbo in funkcijo narodnostno mešanih območij ter prispevajo k nasilni asimilaciji pripadnikov manjšin, ter še

posebej, katere mere bi bile potrebne, da bi se zavrlo upadanje števila pripadnikov manjšin in uskladi razvoj njihove socialno-ekonomske strukture s strukturo večinskega naroda.

Že skromna proučevanja funkcije narodnostnih ozemelj v okviru dežel sosednjih držav Alpe-Adria in mednarodno tranzitne prometne funkcije SR Slovenije za celotno Jugoslavijo in tokov blagovnega, osebnega prometa in informacij na evropskem in interkontinentalnem nivoju, so pokazala, da SR Slovenija s sosednjimi deželami postaja enotno in preko meje povezano prostorsko prometno vozlišče, kjer se križajo in pretakajo tokovi osebnega in blagovnega prometa in informacij z vseh evropskih smeri. Kaže se, da so z manjšinami poseljena območja območja križanja dežel z različnim družbeno-političnim sistemom in pripadnostjo različnim regionalnim skupnostim Evrope.

To je prostor, ki je v Evropi najgostejše posejan z mejnimi prehodi (tako cestnimi, železniškimi, pomorskimi in letališkimi) ter v okviru katerega so bili sprejeti številni dogovori o gospodarskem, političnem in kulturnem sodelovanju med sosednjimi državami. Prav tako je gosta mreža univerz ter (čeprav še s preskromno prisotnostjo) uporaba jezika narodnostnih manjšin ali narodov sosednjih držav v učno-vzgojnih ustanovah različnih nivojev ter v časopisih, na radiu in televiziji.

Z odpiranjem meja se oblike povezovanja med sosednjimi državami izredno stopnjujejo. Pri tem se odpira vprašanje, kje in na kakšen način bi bila potrebna prizadevanja za vključevanje pripadnikov manjšin v ta sodelovanja, saj integracija slovenske manjšine v družbeno-ekonomske tokove večinskih narodov in povezovanja teh s sosednjimi državami matičnih narodov ni na ustreznem nivoju. V kolikor je to vključevanje pogojeno z uporabo jezika in kulture manjšin, zagotavlja to njihovo enakopravnost v socialno-ekonomskem procesu in enakopravnost v razvoju njihove kulture in uporabe jezika z večinskim narodom, kar ustreza družbeno-ekonomskemu razvoju celotne družbe v njihovem prostoru poselitve.

Z nadaljnjimi raziskavami zgoraj navedenih problemov, ki morajo biti zasnovane interdisciplinarno in na meddržavni osnovi, lahko geografska znanost bistveno prispeva k taki osvetlitvi navedenih problemov, ki bi lahko pomagali zagotavljanju enakopravnosti slovenske manjšine in narodnosti v SR Sloveniji v njihovem prostoru poselitve. To pa je možno le takrat, če se pri svojem delu povezujemo s pripadniki slovenske manjšine ali italijanske in madžarske narodnosti ter ustreznimi raziskovalnimi in univerzitetnimi institucijami v obmejnih območjih sosednjih držav.

Literatura

- V. Klemenčič, Grenzregionen und Nationale Minderheiten, Geographica Slovenica 8, Ljubljana 1978, s. 7-20
- Nacionalno mešana območja v SR Sloveniji, Prekmurje, Slovenska Istra; Geographica Slovenica 16, Ljubljana 1985
- V. Klemenčič, Vzgojna in raziskovalna dejavnost Ljubljanske univerze v luči potreb zamejskih Slovencev ter italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1975, s. 47-49
- M. Klemenčič, Geografska preobrazba podeželja na Tržaškem po zadnji vojni, doktorska disertacija, Ljubljana 1979
- V. Klemenčič, Državna granica kao geografski fenomen, referat v tiskopisu z Naučnega simpozija Geografski problemi pograničnih regija naše zemlje v Vranju, 28.-30.maja 1987, 23 strani